

de Camacho (*Quijote*, II, cap. XX); les barbes blanques i llargues de personatges del *Tirant* reapareixen en el *Quijote* (II, cap. XXXIV); la vànova groga que embolcalla tant Diafebus com don Quixot destaca, en ambdós casos, la pallidesa i la magror dels personatges (*Quijote*, II, cap. XLVIII); les dreceseres conduïxen el grec Carillo a la ciutat de Tirant, i don Quixot i Sancho, guiats per Roque Guinart, a la ciutat de Barcelona (*Quijote*, II, cap. LXI). Inclús la frase «cada uno es artífice de su ventura» (*Quijote*, II, cap. LXVI), endemés de llegir-la Cervantes en una epístola de Pseudo Salustio o en la *Silva de varia lección* de Mexía, va poder recordar-la del *Tirante*: «la ventura cada uno se la procura».

Tampoc és exclusiu d'ambdós autors, però sí compartit, el fet de passar de l'estil indirecte al directe sense precisar el canvi, com molt bé exemplifica l'estudiosa amb passatges del *Tirant lo Blanc* i del *Persiles*. D'aquesta obra pòstuma, s'assenyalen, a més, interessants paral·lelismes: «el model de la vida ermitana de Renato i Eusebia sí que Cervantes el va trobar en l'episodi viscut pels comptes de Varoic. La precisió de la construcció de l'ermita, el lloc amè, la vida casta de la parella evidencien el llaç entre tots dos relats» (p.107).

La impressió que causà *Tirante el Blanco* en Cervantes —no oblidem el comentari del capellà i la dispensa de la foguera en el capítol VI del *Quijote*— es percep des de la seva primera obra, com molt bé demostra Navarro Durán, tot indicant les concordances en dues escenes compartides per *La Galatea* i el *Tirant*. Aquests possibles vestigis indicarien una primera lectura per part de Cervantes «d'un dels seus llibres de capçalera, perquè el seu influx no va deixar de ser present en totes les seves obres» (p. 94). No debades reapareix, també, en les *Novelas ejemplares*. Una eloqüent mostra s'amaga rere l'escena on Tirant observa, tancat dins una arca, la nuesa de Carmesina, gràcies a l'espelma que Plaerdemavida passa pel cos de la princesa; una imatge que, després de canviar-ne els detalls oportuns, Cervantes evoca en el *Celoso extremeño*. Així mateix, el paper que s'amaga la protagonista de *La gitanyilla* a la sina i l'atac de gelosia de l'enamorat Andrés són motius literaris que, en altres contextos, ja apareixien a *Tirante el Blanco*.

En definitiva, l'esplèndid estudi que tenim a les mans representa una eina fonamental que ajuda a entendre obres mestres enllaçades per la versemblança, tot descobrint-nos les subtileeses introduïdes per Alfonso de Valdés i Cervantes en llurs obres: per saber si un autor ens pica l'ullet, hem de conèixer, abans, les seves lectures. Un assaig lúcid, amè i fidelment documentat on cada una de les cites del *Tirant lo Blanch* es reproduïx en versió original, la de Joanot Martorell, i en la traducció de 1511, la que llegiren Alfonso de Valdés i Cervantes, i a la qual, des d'aquest volum, es vol retre homenatge en el seu cinquè centenari.

Diana BERRUEZO SÁNCHEZ
Universitat de Barcelona

Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya. 2009. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1.138 p + 205 p.

Un nomenclàtor de toponímia és una obra que incorpora de manera ordenada els noms de lloc d'un indret determinat. Cal dir de bell antuvi que som al davant d'una nova edició, revisada i ampliada, de la que va veure la llum per primera vegada l'any 2003, la qual, a diferència d'aquesta, aglutinava la totalitat de les pàgines en un sol volum. La publicació que ens ocupa té Catalunya com a àmbit espacial i es tracta d'un catàleg de noms de lloc de rellevància, noms de lloc *majors*, seleccionats en funció d'una escala cartogràfica determinada. I és una relació de caràcter *oficial*, elaborada a partir d'una Resolució del Parlament de Catalunya, de maig de 1998.

No és, però, únicament una simple llista ordenada de topònims, sinó que, alhora, és un atlas de Catalunya, en el qual, com és habitual en els mapes, les unitats que conformen el corpus de noms de lloc (actuals) del país disposen, una per una, de la seva situació espacial. Ja s'ha dit nombroses vegades que la toponímia sense la representació del *topos* és només *...nímia*.

L'edició s'estructura en tres volums: els dos primers, més gruixuts, es reparteixen a parts més o menys iguals més de mil cent pàgines de mapes, precedides només d'una vintena que ho són de text en el primer volum (presentacions, procés d'elaboració i metodologia, relacions de persones que han intervingut en l'elaboració, entitats col·laboradores, etc.); el tercer, de poc més de dues-centes, conté l'índex alfabeticat de topònims, un altre d'entitats de població i un altre de municipis.

Tant el pròleg del President de la Generalitat, que enceta la publicació, com les diverses presentacions (del Síndic d'Aran, del President de l'Institut d'Estudis Catalans, del President de l'Associació Catalana de Municipis i Comarques i del President de la Federació de Municipis de Catalunya), estan doblement escrits en català i en aranès.

La idea inicial era la de disposar d'una obra de referència que acollís els topònims que reflecteixen els mapes 1: 250.000 de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, grafiats segons les normes de l'Institut d'Estudis Catalans, la nostra acadèmia lingüística. Era un reconeixement a la feina d'aquella institució, creada el 1982, la qual ha tengut sempre esment de disposar en la seva cartografia d'una toponímia ben situada i lingüísticament correcta. Els topònims d'aquesta obra serien els únics que tendrien caràcter d'oficialitat a tots els efectes. L'elaboració del *Nomenclàtor* va requerir la creació de la Comissió de Toponímia de Catalunya, constituïda el 1998 sota la presidència del director general de Política Lingüística. En formaven part les set institucions següents: el Departament de Cultura, el de Política Territorial i Obres Públiques, el de Governació i Relacions Institucionals, el d'Economia i Finances, l'Institut d'Estudis Catalans (Oficina d'Onomàstica), l'Associació Catalana de Municipis i Comarques amb la Federació de Municipis de Catalunya i el Consorci per a la Normalització Lingüística. Posteriorment, incorporà el Consell General d'Aran que té les competències sobre la toponímia aranesa.

L'Institut Cartogràfic de Catalunya, des del primer moment, va posar a disposició de la Comissió tota la seva cartografia, que cobreix la totalitat de l'espai de Catalunya a diferents escales: 1: 250.000 (5.000 topònims), 1: 50.000 (53.000 topònims) i 1: 5.000 (350.000 topònims). Una decisió de capital importància fou la de servir-se de la base cartogràfica 1: 50.000, que donaria caràcter d'oficialitat a 53.000 noms de lloc, en comptes dels 5.000 que s'havien previst inicialment.

El 1984 es començà el treball de camp. Un grup d'especialistes feren enquestes orals a gent coneedora de totes les contrades. Es recolliren els topònims, s'anotà la pronúncia local, l'abast geogràfic de cadascun i la tipologia. Un altre equip contrastava la informació i establia l'ortografia correcta de cada nom amb totes les eines a l'abast, essent molt important la feina dels col·laboradors. Set anys després finalitzava aquesta labor, tot i que, posteriorment, es densificaren algunes àrees i s'anà actualitzant el corpus de manera permanent.

Els 53.000 topònims contemplats per a la primera edició varen experimentar una reducció de 13.000, ja que s'eliminaren noms d'abast territorial imprecís, com paratges, partides, boscs, etc. La feina de revisió, comprovació i correcció de la base de dades toponímica de l'Institut Cartogràfic de Catalunya no fou únicament en base a la bibliografia i documentació existents, sinó que va ser decisiva l'aportació excel·lent dels tècnics de la xarxa territorial del Consorci per a la Normalització Lingüística, juntament amb les informacions dels nombrosos col·laboradors i estudiosos de tot el territori. L'Oficina d'Onomàstica (OdO) tengué la funció d'enllaçar les tasques de l'ICC i el CPNL. Així com s'anava realitzant la feina de camp, l'Oficina d'Onomàstica, de manera paral·lela, anava fent l'estudi bibliogràfic de tota la toponímia inclosa en el projecte. En una segona fase i durant el procés de revisió, es van analitzar més de 40.000 topònims i l'OdO va proposar quasi 7.000 correccions i més de 1.350 afegitons. Un cop fet tot això, l'ICC assignà una codificació tipogràfica a cada topònim, per tal de procedir a la modificació o addició amb la participació de les corporacions locals.

La implicació dels ajuntaments tenia dos objectius. Un era el d'informar-los de quins eren els topònims del seu municipi que es representarien en el *Nomenclàtor*; l'altre era el d'instar-los a aprovar els noms dels nuclis de població sobre els quals tenien competència. Una vegada incorporades les correccions, l'ICC elaborà els mapes i les llistes de topònims i s'enviaren als ajuntaments dels 946 municipis, dels quals 689 donaren resposta. Es generaren així correccions ortogràfiques, canvis de nom, addicions, canvis de localització, modificacions de categoria geogràfica, supressions, etc. Al mateix temps, l'OdO

redactava més de cent informes sobre les formes toponímiques adequades. Cal dir, però, que les formes dels noms dels nuclis de població són de competència municipal. La Comissió de Toponímia elevà el corpus toponímic al Govern i fou aprovat el 2003.

L'any 2005, la Comissió de Toponímia de Catalunya començà l'ampliació del *Nomenclàtor* per a l'oficialització de la toponímia continguda en els mapes 1: 50.000 de l'ICC, seguint els mateixos esquemes de treball de la primera edició, o sigui combinant els estudis fets per l'OdO amb la feina de camp dels tècnics del CPNL i la col·laboració dels informadors i estudiosos locals. L'OdO va analitzar prop de 15.000 topònims i va proposar més de 3.000 correccions i més de 700 addicions. El nou corpus fou aprovat pel Govern el 2009.

La cartografia de l'obra és d'una nítida execució. L'orografia hi és representada per corbes de nivell que se succeeixen a una equidistància de 20 m i la subratlla també la coloració. L'absència de relleu s'expressa mitjançant el blanc i les tonalitats de les terres més altes van des del groc i el verd fins al marró, creant un notable efecte estètic. L'ordre que se segueix no és el mateix que el de la primera edició, que anava ordenada alfabèticament per comarques i dins cadascuna d'elles per termes municipals. Ara se segueix un ordre alfabètic per termes municipals. El nom de la comarca a la qual pertanyen és una informació complementària que es posposa al nom del terme. El primer dels mapes, per exemple, s'encapçala així: *Abella de la Conca, Pallars Jussà*. El nom del terme, però, no se separa amb una coma del de la comarca, com hem fet ací, sinó que un i altre tenen colors diferents, negre el primer i vermell el segon. El blau es reserva per als cursos hidrogràfics i les masses d'aigua. En verd es marquen les àrees protegides. La diversitat de les vies de comunicació es distingeix a través de diferents tonalitats. Normalment, quan es tracta de municipis d'extensió reduïda, un sol full basta per representar-hi tot el territori, que es presenta amb la frontera subratllada per una línia rosa. Al final del segon volum, hi ha una pàgina que explica tots aquests detalls i molts d'altres dels quals no hem parlat.

En algun dels indrets que queden lliures de la superfície municipal hi sol haver petits mapes de localització. En el primer es reproduïx tot el territori de Catalunya amb la divisió comarcal i, tintada de vermell, la comarca que alberga el municipi en qüestió. El segon mapa guia és una carta de detall d'aquesta comarca amb les divisions municipals, en la qual i amb el mateix color es destaca el municipi al qual correspon el mapa. Si el terme és tan gran, apareix encara un tercer mapa guia que mostra la divisió arbitrària que, per motius d'espai, obliga a fraccionar la totalitat del territori municipal en diversos fulls. En un dels angles inferiors, hi ha l'orientació i l'escala. Les coordenades UTM apareixen fora del requadre que emmarca els mapes a cada pàgina. S'ha posat un especial esment en la selecció dels formats de les grafies dels topònims, molt en consonància amb la importància geogràfica dels indrets. Es juga no sols amb les mesures de les grafies, sinó també amb l'ús de la rodona, la negreta, la versaleta i la cursiva.

La part jussana de cada pàgina, que pot arribar a ocupar un terç del total, conté diverses informacions. L'encapçala l'escut en color del municipi, però només en cas que el tengui oficialitzat. En lletres molt destacades, hi ha el nom del municipi seguit de la seva transcripció fonètica. Segueix, després, alguna atestació antiga o primera documentació del topònim, datada, i la seva etimologia. S'explica també el determinant, si en té. Al costat de la dreta d'aquestes anotacions es detallen altres coses: el nom de la població que exerceix de capital municipal, la superfície del terme, l'altitud, la població que tenia l'any 2007, el codi del municipi i les coordenades UTM del nucli urbà capital. A sota i per ordre alfabètic, hi ha una llista de les entitats de població i una altra dels topònims ressenyats.

Les administracions municipals disposen d'autonomia per a fixar el nom oficial del terme i dels nuclis de població. Això fa que el *Nomenclàtor* hagi d'incloure noms incorrectes o inadequats, segons els informes de l'IEC, noms que a l'índex apareixen marcats amb un asterisc. El nombre d'aquests nuclis de desgraciada grafia s'ha pogut reduir fins a 102, que representen poqueta cosa davant el total de 52.701 topònims que acull la nova edició.

Ja s'ha dit al principi que el tercer volum és dedicat als índexs, un de la totalitat dels topònims, un altre d'entitats de població i un tercer de termes municipals. La informació s'estructura en columnes: topònim, concepte, municipi, comarca, volum, pàgina, coordenada UTMX i coordenada UTM Y. El con-

cepte explica, mitjançant una abreviatura, allò que designa el topònim, ja sigui un barri, una edificació, un lloc del litoral, una serra, etc. El volum i la pàgina indiquen el lloc on es troba cartografiat. Els topònims es presenten indexats a partir de la seva part denotativa. Els genèrics, quan en tenen, es transcriuen en minúscula, però els noms de cases i altres instal·lacions humanes s'hi veuen reflectits en majúscula.

Som davant una obra que dignifica, sobretot, el Principat de Catalunya, però també, per extensió, tots els territoris de parla catalana, una obra que duu el segell de les coses fetes a consciència, amb amor i sense presses, però sense pauses. S'hi han implicat un nombre elevadíssim de persones, entitats i ajuntaments. Han estat necessàries tres grans pàgines de lletra petita i atapeïda per deixar constància dels seus noms. És una eina d'abast ampli que ha de foragitar dels espais públics grafies vergonyants de la nostra terra, a les quals ja estàvem massa acostumats. Ningú, a partir d'ara, que tenguí responsabilitats en matèria de retolació podrà al·legar ignorància. Si som un poble com som, que sentim tant l'estimació de la llengua i del territori ens hem de sentir orgullosos d'aquesta catedral de la toponímia referenciada, perquè els noms de lloc són la llengua directament adherida a la terra. Són el compendi de la història col·lectiva, no sols de la del poble català que els usufructua fa més de mil anys, sinó també de la de tots els pobles que han sojornat en la terra de la nació catalana i han deixat els solatges de les respectives llengües que enriqueixen enormement el patrimoni onomàstic del qual disposam. Llegir les veus que apareixen transcrites en aquesta meravella de publicació és fer un atractiu viatge a través de l'espai i a través del temps. És reproduir un ventall de parlars catalans, però també d'àrabs, llatins, preromans i d'altres. Els noms de lloc són infinitament molt més que unitats lingüístiques identificadores de territoris. Per a qui disposa d'un mínim de sensibilitat, un topònim pot despertar un nombre infinit de sensacions i emocions. Felicitem-nos, doncs, de la sort de disposar de tan preuat joell i esperem que en un esdevenir no gaire allunyat tots els nostres països puguin tenir els seus repertoris toponímics cartografiats amb el mateix detall, precisió i correcció.

Cosme AGUILÓ
Institut d'Estudis Catalans

Nomenclàtor toponímic de la Catalunya del Nord. 2007. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; Universitat de Perpinyà, 130 p.

Aquesta obra té una presentació i una introducció bilingües, en català i en francès, la qual cosa demostra el seu interès per la situació lingüística peculiar d'aquest trosset de Catalunya. Segueix el nomenclàtor pròpiament dit, dividit per comarques: Aspres, Alta Cerdanya, Conflent, Rosselló i Vallespir. Tenint en compte l'especificitat de l'entitat administrativa *Département des Pyrénées-Orientales*, s'ha afegit un apèndix destinat a la regió occitana del Fenollet que hi és inclosa. A cada comarca, apareix el nom dels municipis (per ordre alfabètic) i per a cada municipi, un llistat de topònims encapçalat pel mateix municipi, seguit per llocs menors, que «han estat triats en funció de la seva utilitat en la localitat, perquè són d'ús corrent o prou coneguts pels habitants antics o recents» (p. 13). És evident també que la seva quantitat varia segons l'extensió dels termes. Per exemple, trobarem cinc noms a Sant Joan la Cella, mentre que se'n registren quaranta-sis a Prats de Molló que té un territori immens. L'ordenació de les entrades s'estructura en quatre columnes. Després de l'entrada principal, «a la segona columna hi ha la categoria geogràfica en cursiva (consignada generalment per una abreviatura). A la tercera columna figura la transcripció fonètica de cada topònim. A la quarta columna s'ha consignat la forma francesa oficial quan en té» (p. 14). El recull s'acaba amb dos índexs separats; el primer, *dels noms dels municipis i dels caps municipals de la Catalunya del Nord*, i el segon *del Fenolledès*.

La substitució progressiva de la llengua catalana pel francès entre el segle XVIII i el segle XX al nord de l'Albera afecta avui quasi tots els àmbits de la societat. En l'esfera formal (administracions, ensenyament, sanitat...) el català és gairebé invisible. Les excepcions (escoles de la Bressola, Arrels, línies bilingües de l'*Éducation Nationale*, retolació bilingüe a la ciutat de Perpinyà i a certs pobles) no han alterat